

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА МАРІЇ ЗАГІРНЬОЇ

У статті розглядається творчий доробок перекладацької діяльності Бориса Грінченка та Марії Загірньої у контексті культурного життя України на зламі століть та їхня трансформація у національному літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: переклад, переспів, український переклад, цензура, літературний процес.

The article focuses on creative work of translating activity of Boris Grinchenko and Maria Zagirny in the context of cultural life of Ukraine on the fracture of centuries and its transformation in the national literary process at the end of XIX – beginning the XX of century.

Key words: translation, retelling, Ukrainian translation, censorship, literary process.

Значні трансформаційні процеси, притаманні українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття, позначились бурхливим розвитком національного перекладу, одного з найважливіших аспектів міжлітературних взаємин зламу століть.

Українські письменники минулого ставилися до перекладацької діяльності як подвижники, залюблені у дивовижну красу та багатство рідної мови. Просвітники свого народу, захоплені ідеалом культурної самобутності, а згодом і національної самостійності, вони часто обирали знаряддям боротьби переклад, що був водночас ефективним засобом підвищення власної майстерності. Справді, через мистецький переклад мова боронить себе, захищається від занепаду.

З огляду на історичні обставини, український художній переклад у ХІХ – ХХ ст. посів центральне місце в літературному житті країни, виступивши адекватною компенсацією оригінальної літератури й забезпечивши таким чином цілісність літературної системи, що, своєю чергою, було і є необхідною передумовою збереження національної культури.

У процесі популяризації творів європейської, слов'янської та загалом світової літературної класики найактивнішу участь провадив видатний майстер українського слова Борис Грінченко, перекладацька діяльність якого показово підтверджує думку Д. Наливайка про глобальний контекст розвитку української літератури як невід'ємної частки світового літературного процесу: «Для української літератури ХІХ ст. істотними були її такі контексти, як контекст літератур Російської

імперії, літератур Середньої та Східної Європи, загальнослов'янський контекст і, нарешті, європейський контекст» [5, 15]. Творчий доробок перекладацької діяльності Бориса Грінченка та Марії Загірньої вивчали С. Єфремов, А. Погрібний, І. Гардашник та інші.

Актуальність проблеми полягає в необхідності поглибленого вивчення творчого доробку перекладацької діяльності Бориса Грінченка та Марії Загірньої у контексті культурного життя України та їхньої трансформації в національному літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Мета статті – проаналізувати перекладацьку діяльність Бориса Грінченка та його дружини Марії Загірньої в контексті розвитку українського літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ століття, позначеного активізацією міжнаціональних літературних зв'язків, популяризацією творів європейської, слов'янської та загалом світової літературної класики.

Український переклад кінця ХІХ – початку ХХ ст. неможливо уявити без по-справжньому подвижницької і майстерної перекладацької праці родини Грінченків – Бориса та його дружини Марії Загірньої. Особлива роль належить прозаїку, поету, драматургу й публіцисту Борисові Грінченку. Його працю над перекладами з літератур світу сьогодні, з відстані часу, можна оцінити як найістотнішу складову масштабних просвітницьких зусиль митця, покликаних виразно змінити культурну ситуацію в Україні, виховати ширше коло свідомої української інтелігенції.

Місце Б. Грінченка в літературному процесі вдало визначив С. Єфремов, який називав його «найхарактернішою постаттю серед літературного покоління 80-х років», який був «не тільки як особа, як громадський діяч і як письменник, але й як символ цілої епохи». Характеризуючи невтомну працю Б. Грінченка та її наслідки, С. Єфремов підкреслює: «З дня на день тягнути ярмо буденної праці, але не бачити ні в минулому, ні в майбутньому нічого, окрім довгої низки таких самогнітючих сірих днів – це справжній героїзм, це незмірний подвиг, бо ціле життя зводить на один суцільний подвиг». «І не впасти під вагою такого подвига – то найвищий ступінь, до якого тільки може піднятися людина, бо вимагає це майже надлюдської сили. Непохитну залізну вдачу, велику силу духа, незломну віру в себе і в своє діло треба мати для цього – і їх у високій мірі посідає Грінченко, червоною ниткою позначивши ці риси в своїй діяльності» [2, 142]. Багаторазово він заявляв, що займається літературною роботою не тому, що почуває в собі талант художника, а тому, що бачить в ній основний засіб сприяти культурному піднесенню і пробудженню свідомості мас [3, 587].

Перекладна та оригінальна творчість Б. Грінченка наприкінці ХІХ ст. вже давно не вписувала українського митця в теорію «хатніх рамок» попередніх творчих десятиліть, яку, на думку А. Погрібного, «можна було бодай частково виправдовувати конкретними історичними умовами, то й годі було думати про це тепер, коли, долаючи вкрай несприятливі обставини, українська література демонструвала світові свою велич і багатство» [7, 23].

Переклади Грінченка творів світового письменства (усі ці видання давно стали бібліографічними раритетами), відзначаються природністю мови, стилістичним багатством і тактом, тонким розумінням особливостей першотворів. Грінченківські переклади здійснювалися з найпоширеніших європейських мов (німецької, французької, італійської, англійської та російської), з мов менш поширених (данської, норвезької, шведської), робилися з проміжних текстів – російських або німецьких.

Борис Грінченко вільно володів німецькою, англійською та французькою мовами. В останні роки свого життя вивчав італійську, навіть розпочав роботу над українсько-італійським словником. Улюбленими письменниками Б. Грінченка були Шіллер та Гайне. М. Коцюбинський захоплювався Грінченковим перекладом драми Шіллера «Вільгельм Тель»: «Яка чиста мова, який гучний вірш! Другого такого гарного перекладу в перекладацькій літературі українській я не знаю» [4, 167].

Борис Грінченко починав, власне, не з перекладу, а з вільного переказу «Робінзона Крузо» Даніеля Дефо (1891р.). Історія появи цієї повісти (за Грінченком – «Робінзон. Оповідання про те, як один чоловік по чужих краях мандрував»), ще й досі улюбленої лектури юнацтва світу, заслуговує на окрему увагу. Грінченко посилав її до цензури у 1882, 1883, 1884, 1890 рр., аж врешті таки вона вийшла друком на десятому році впертої боротьби з цензорами. Була це справжня боротьба: різні заборонені вже раз рукописи Грінченко посилав удруге до цензури під іншими заголовками і з іншим початком, посилав також від різних людей з різних міст, і в різних містах видавав дозволені врешті до друку рукописи.

У різні роки опублікував зразки прози А. Доде та А. Франса, низку своїх поетичних перекладів з Й. -В. Гете («Лісовий цар»), Ф. Шіллера («Як землю ділено»), О. Пушкіна («Чи йду майданами гучними...»), Г. Гайне, В. Гюго, О. Кольцова, А. Майкова, О. Плещеева, Я. Полонського, О. Боровиковського. У Львові (1896) окремою книжкою вийшла трагедія Ф. Шіллера «Марія Стюарт» (перевидана в Києві 1911 р.). Після революції 1905 р., коли в Києві склалися можливості для друкування українських перекладів, тут побачили світ тлумачення Бориса Грінченка, видані окремими книжками: 1906 р. – драма Ф. Шіллера

«Вільгельм Телль» (перевидана 1908 р.) та збірка поезій Г. Гайне «Північне море»; 1907 р. – комедія Октава Мірбо «У золотих кайданах»; 1908 р. – драми Гергарта Гауптмана «Візник Геншель» і «Перед сходом сонця», повість М. Костомарова «Чернігівка», «Казки» Захаріуса Топеліуса і казка «Пустун Розбишаченко» цього ж автора, драми Віктор'єна Сарду «Рідний край» та Артура Шніцлера «Забавки». Спільно з Марією Грінченко він переклав кілька поезій у прозі І. Тургенєва (1891) та книжку для дітей Едмондо де Амічіса «Серце» (Київ, 1911; перевидана 1919 р.). Протягом свого насиченого творчого життя Грінченко перекладає твори Жуковського («Камоєнс»), Вагнера («Пісня землі», «Берези»), Майкова («Деспо»), Толстого («Бог правду бачить, та не скоро скаже» та інше) [7, 32].

Не менший перекладацький доробок Марії Грінченко (найчастіше підписувалася псевдонімом Марія Загірня). Видання письменниці поділяються на її власні художні твори, переклади з російської та інших мов, науково-популярні статті для народу («Орлеанська дівчина Жанна д'Арк», «Мудрий учитель. (Про Сократа)», «Оборонець покриджених. (Про Авраама Лінкольна)» та ін.). Окремими книжками в перекладах Марії Грінченко вийшли: 1884 р. – оповідання Льва Толстого «Чим люди живі?»; 1893 р. – оповідання Миколи Лескова «Про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина» (обидві – у Львові), 1895 р. – оповідання Альфреда Теннісона «Добра душа» (видане в Чернігові). Перелічені далі книжки перекладів Марії Грінченко, за єдиним винятком, виходили в Києві: 1907 р. – «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена, драма «Монна Ванна» Моріса Метерлінка, дві казки М. Салтикова-Щедріна «Як мужик двох генералів прохарчив» і «Дикий пан» (в одній книжці).

Захоплюючись літературою реалістичного звучання, письменниця перекладала драми Г. Ібсена, який вважається одним із засновників норвезького національного театру. У 1907 – 1908 роках у Києві Б. Грінченком було видано соціальні драми «Нора», «Примари», «Ворог народів», комедію «Підпори громадянства», перекладені Марією Загірньою. Драми «Нора» Г. Ібсена та «Монна Ванна» М. Метерлінка було вміщено у антологію всесвітньої літератури, у збірку поезії та прози для читання й декламування під назвою «Досвітні огні», куди увійшли кращі твори української, російської та зарубіжної літератури.

Завдяки зусиллям М. Загірньої український читач ознайомився з творами німецького драматурга Г. Зудермана (драми соціальної тематики «У рідній сім'ї», «Кінець Содомові» (1908), а також з драматургією бельгійського письменника, одного з лідерів світового модернізму М. Метерлінка (п'єса «Монна Ванна»); 1913 р. – повість Карла Еміля

Францоza «Боротьба за право»; 1917 р. – «Лісова казка» Дмитра Маміна-Сибіряка та видане в Катеринославі оповідання Едмондо де Амічіса «Малий писар»; 1918 р. – повість Талбота «Старшини у Вільбадійській школі» та роман Гарріет Бічер-Стоу «Дядькова Томова хата, або Життя рабів-негрів». Крім того, в перекладах Марії Грінченко декілька разів (1906, 1907, 1910, 1911, 1918, 1919) і в різному складі виходили друком книжки казок Ганса Христіана Андерсена: ці її переклади здобули чи не найбільшу популярність серед українських читачів того часу.

До ґрунтового аналізу спадщини Б. Грінченка долучилися С. Єфремов, М. Рильський, І. Пільгук, А. Поґрібний, В. Яременко та інші відомі майстри літературознавчої критики, які продемонстрували різнобічний аналіз творчого доробку Б. Грінченка. Проте основні аспекти перекладацької творчості українського письменника потребують глибшого дослідження.

Отже, можемо стверджувати, що Борис Грінченко був по-справжньому титанічною постаттю, яка прагнула зробити значно більше, ніж це спроможна людина за своє коротке життя. Численними реальними справами він віддавав усього себе суспільній справі, національній культурі та просвітницькій діяльності. Кожне своє слово він переводив у діло, закликаючи до динаміки усі майбутні покоління. Його життя свідомо підпорядковувалося вихованню національної гідності в українців та будівництву рідної культури.

Література

1. Гардашник І. Перекладацька діяльність Б. Д. Грінченка. «Мрії вистраждані життям...»: колективна монографія. У 2-х ч. Ч. 2. / І. Б. Гардашник, А. М. Гончаренко, С. І. Сафарян, А. Ю. Крикун, Л. В. Кравчук, Ф. Л. Левітаса, Н. П. Клименко, Т. М. Драга. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка. – 2009. – С. 44 – 49.
2. Єфремов С. Статті, наукові розвідки, монографії / Сергій Єфремов; ред. Елеонора Соловей. – К. : Наукова думка, 2002. – С. 134 – 151.
3. Єфремов С. Літературно-критичні статті / Сергій Єфремов // Борис Грінченко. – К., 1990. – С. 586 – 595.
4. Коцюбинський М. Твори. У 6-ти т. Т. 5. / Михайло Коцюбинський. – К. : Видавництво АНРСР, 1961. – 463 с.
5. Наливайко Д. Завдання та стан українського порівняльного українознавства / Д. Наливайко // IV МКУ. Літературознавство. – Кн. II. – С. 5–47.
6. Поґрібний А. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості / А. Поґрібний. – К. : Дніпро, 1988. – 268 с.
7. Поґрібний А. Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ ст – початку ХХ ст. Питання ідейно-естетичної еволюції / А. Поґрібний. – К. : Либідь, 1992. – 232 с.